

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 658:330.341

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО І СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

І. М. Брюховецький, к.е.н., професор

О. М. Маслак, к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

У статті розглядаються основні принципи планування регіонального аграрного і сільського розвитку на прикладі Сумської області. Визначаються основні етапи стратегічного планування, аналізується стан сільськогосподарського виробництва, оцінюються можливості регіону, обґрунтовуються стратегічні цілі та визначаються шляхи їх досягнення.

Ключові слова: стратегічне планування, агропромисловий сектор, сільські території.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упродовж останніх років агропромислове виробництво динамічно розвивається, що супроводжується збільшенням виробництва та реалізації продукції. Проте, подальший розвиток галузі потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та продовольчу безпеку держави. Виконання цього завдання пов'язане із визначенням стратегічних орієнтирів розвитку сільського господарства, переробної промисловості та їх поетапною реалізацією.

Разом з тим, аграрне виробництво стикається із поглибленням кризових явищ при забезпеченні потреб у людських ресурсах, природному середовищі. У таких умовах виникає пряма необхідність формування спільних цінностей і пріоритетів суб'єктів господарювання та територіальних громад. Тож подальше планування агропромислового виробництва має ґрунтуватися на встановленні необхідного балансу між задоволенням сучасних потреб суспільства та захисту інтересів майбутніх поколінь.

В Україні виникла потреба у нових підходах до планування регіонального розвитку. Наразі активно запроваджується стратегічний підхід до планування регіонального аграрного і сільського розвитку. При цьому визначаються бажані економічні та соціальні показники, способи їх досягнення, враховуючи внутрішній потенціал територій за погодженням територіальних громад. Такі підходи мають використовуватися при плануванні регіонального агропромислового виробництва.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. Формування політики розвитку сільських територій знайшло відображення у наукових працях О.М. Бородіної, О.Л. Попової, І.В. Прокопи та інших науковців [1]. Плануванню агропромислового виробництва присвячували свої праці такі вчені як О.Г. Білорус, В.І. Власов, Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук та інші [2, 3]. Проте підходи до планування агропромислового виробництва та розвитку сільських територій в більшості випадків розглядалося на макроекономічному рівні, без врахування зональних особливостей, природних, матеріальних та людських

ресурсів. Водночас сучасні зміни у підходах до стратегічного планування комплексного розвитку аграрного сектора та сільських територій зумовлюють проведення наукових досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних принципів стратегічного планування регіонального агропромислового виробництва та розвитку сільських територій на прикладі Сумської області. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити окремі наукові завдання, а саме: визначення основних етапів стратегічного планування, проведення аналізу сільськогосподарського виробництва, здійснення оцінки можливостей регіону в розвитку аграрного виробництва, обґрунтування стратегічних цілей та визначення шляхів їх досягнення.

Виклад основного матеріалу. Система організації управління сільським господарством і селом потребує в Україні радикальних інституційних змін, які слід орієнтувати на одержання сільськими громадами доходів з нових джерел та створення нових можливостей працевлаштування сільського населення за рахунок розширення сфери дії державної політики та її орієнтації на поєднання аграрного і сільського розвитку, охоплення політикою підтримки як сільськогосподарської, так й інших видів діяльності у сільській місцевості. До цього спонукає необхідність подолання численних структурних диспропорцій у вітчизняному аграрному секторі, а також потреба в прискоренні просування по шляху до реальної асоціації України з Європейським Союзом [1, с. 3].

Методики планування регіонального розвитку запозичені в країнах Європейського Союзу дозволяють враховувати при плануванні агропромислового виробництва інтереси сільських громад. Процес планування за такими методиками починається з побудови стратегічної платформи, яка складається із соціально-економічного аналізу і SWOT-аналізу, визначення і відбору конкурентних переваг, визначення концепції (бачення) розвитку і стратегічних цілей. На основі сформованої стратегічної платформи розробляється операційний план, що у свою чергу склада-

ється із компонентних планів. Вони готуються за напрямками: економічний розвиток, соціальний розвиток та захист навколишнього середовища [4].

Планування регіонального аграрного і сільського розвитку має ґрунтуватися на наступних компонентах: виробництво сільськогосподарської

продукції та продовольства, раціональне використання економічних та інтелектуальних ресурсів, підвищення якості життя сільського населення, збалансоване використання природних ресурсів [2, 3]. Взаємозв'язок цих компонентів приведений на рисунку 1.

Рис. 1. Компонентні складові операційного плану регіонального аграрного і сільського розвитку

Операційні плани регіонального аграрного і сільського розвитку визначають оптимальні обсяги виробництва агропродукції для задоволення потреб населення та можливого експорту, забезпечення економічної ефективності виробництва. Їх соціальна складова передбачатиме підвищення рівня і якості життя селян, стабілізацію демографічних та міграційних процесів; екологічна – раціональне використання природних ресурсів, їх відновлення та запровадження новітніх енергозберігаючих технологій.

Проведений соціально-економічний аналіз аграрного виробництва і сільських територій Сумської області свідчить про наявність багатьох проблем. Найгостріші серед них – безробіття та бідність, що зумовлюють трудову міграцію сільського населення; занепад соціальної сфери села; поглиблення демографічної кризи, обезлюднення та вимирання сіл. Це є наслідком як попередніх, так і новітніх негативних процесів і явищ, зокрема економічної кризи і прорахунків, допущених у процесі аграрних трансформацій. Як наслідок чисельність населення Сумщини значно скоротилася та становила на 1 січня 2016 року 1,11 млн. осіб, у тому числі в сільській місцевості – 0,35 мільйонів. Вирішення соціальних проблем неможливе без економічного підґрунтя, розвитку виробництва, сільськогосподарського й інших напрямів підприємництва [5].

У аграрному секторі Сумщини працює 570 сільгосппідприємств різних форм власності, 721 фермерських господарств, понад 80 великих та середніх підприємств переробної та харчової промисловості. Крім цього, на території Сумщини розташовано 44 сільгоспкооперативи та 135,8 тисяч особистих селянських господарств. Сільське господарство Сумщини спеціалізується в рослинництві на вирощуванні зернових і технічних

культур, в тваринництві – на виробництві молока, м'яса великої рогатої худоби і свиней.

У загальнодержавних обсягах частка сільськогосподарської продукції виробленої в Сумській області становить: зерна – 6,2%, соняшнику – 4,2%, картоплі – 5,1%, овочів – 2,1%, м'яса – 2%, молока – 3,9% та яєць – 2,5%. У структурі валової доданої вартості за видами економічної діяльності Сумської області частка сільського господарства (включаючи лісове та рибне господарство) становить 18,2%, для порівняння по Україні – 9,9% [5].

Упродовж 2013-2015 років обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств Сумської області становили від 9,4 до 9,9 млн. грн., при цьому частка регіону в загальнодержавному обсязі досягала 4,1%. У 2015 році виробництво валової продукції сільського господарства у розрахунку на 1 особу, що проживала на Сумщині становило 8,75 тис. грн. Частка сільгосппідприємств в обсягах виробництва валової продукції сільського господарства Сумської області збільшилася. Якщо у 2011 році підприємства виробили до 60% продукції, то в 2015 році – до 67%. Частка рослинницької продукції в загальному обсязі виробленої валової продукції сільського господарства становила 78,9%, тваринницької – 21,1% [3]. Отже, упродовж останніх років на Сумщині спостерігається тенденція до збільшення обсягів промислового виробництва сільськогосподарської продукції, зменшення частки сільського населення у загальнообласному виробництві сільськогосподарської продукції, а також зниження рівня зайнятості сільського населення та його міграції у міста та виїзди за кордон. Висновки соціально-економічного аналізу підтверджуються матрицею SWOT – аналізу приведеної в таблиці 1.

Матриця SWOT – аналізу з рейтинговими показниками

Сильні сторони	Рейтинг	Слабкі сторони	Рейтинг
1. Стабільний розвиток та висока продуктивність сільгоспвиробництва	5,03	1. Значний знос існуючої інфраструктури регіону	5,72
2. Наявність вільних земельних ділянок для ведення бізнесу	4,65	2. Відтік працездатного населення та молоді з сільської місцевості	5,47
3. Наявність природних ресурсів (земельні, водні, лісові ресурси)	4,63	3. Низький рівень реальних доходів населення	5,47
4. Наявність сировинної бази для переробки сільськогосппродукції	4,61	4. Високий фізичний знос основних фондів, застарілість технологій	5,47
5. Наявність виробничої бази в машинобудуванні та хімічній галузі	4,41	5. Високий рівень енергоспоживання	4,90
6. Наявність науково-технічної бази для підготовки кадрів	4,19	6. Низька інвестиційна привабливість області	4,28
7. Висока кваліфікація наукових працівників	4,16	7. Слабка виробнича база для переробки сільськогосппродукції	4,16
8. Кваліфікована робоча сила	4,09	8. Низький рівень впровадження інновацій у виробництві	4,06
9. Наявність потужностей для виробництва біопалива та біогазу	3,71	9. Низький рівень розвитку фермерства	3,84
10. Наявність пам'яток історії, багатий природно-заповідний фонд	3,56	10. Значні диспропорції розвитку територій	3,77
11. Висока соціальна активність мешканців	3,3	11. Наявність забруднювачів навколишнього середовища	3,69

Джерело: за даними джерела [5].

Така ситуація в аграрному секторі та сільських територіях зумовлена причинами довготривалого характеру, основними з них є: недосконалість програм реформування аграрного сектору та їх невідповідність вимогам законодавства і принципам права Європейського Союзу; недостатність державної фінансової підтримки розвитку галузі, недосконалість системи страхування ризиків та нестабільність податкового законодавства; відсутність державних, регіональних і місцевих програм з використання та охорони земель; обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів; недосконалість земельних реформ; недостатність рівня агротехнологій; високий рівень зносу сільськогосподарської техніки; висока енерговитратність та залежність галузі від імпортих енергетичних ресурсів; низький рівень самоорганізації та саморегулювання аграрного ринку; недостатність розвитку кооперативних та інших об'єднань сільгоспвиробників; зниження зайнятості на селі, яке зумовлене скороченням робочих місць у тваринництві та впровадженням сучасних технологій виробництва, а також скороченням робочих місць соціальної сфери села.

Стратегічними цілями регіонального аграрного і сільського розвитку визначено «Підвищення рівня ефективності виробництва в аграрному секторі», а також «Розвиток сільських територій та периферії навколо малих міст». Визначені стратегічні цілі передбачають: технологічне переоснащення діючих та створення високотехнологічних нових підприємств виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; підтримка розвитку фермерства; стимулювання нетрадиційних для регіону видів агровиробництва; розвиток органіч-

ного землеробства та виробництва органічних продуктів харчування; покращення доступу агро-виробників до ринків збуту; розвиток сучасних форм кооперації в аграрному секторі; підтримка розвитку неаграрних видів бізнесу у сільських територіях; Удосконалення системи підготовки фахівців для малого бізнесу в сільській місцевості; сприяння самозайнятості у сільській місцевості; розвиток системи первинної медицини в сільських територіях в рамках медичної реформи; стимулювання збереження родючості ґрунтів.

Досягнення стратегічних цілей регіонального аграрного і сільського розвитку передбачається шляхом: наближення законодавства України у сфері агровиробництва та сільського розвитку до вимог Європейського Союзу; запровадження нових інструментів державної підтримки, розробки заходів щодо удосконалення системи оподаткування та кредитного забезпечення; забезпечення державної підтримки фермерських господарств, сімейних ферм, розвитку обслуговуючої кооперації та підприємництва; поліпшення інвестиційного клімату; здійснення контролю за використанням та охороною земель; створення нових потужностей з переробки сільськогосподарської продукції, зокрема в сфері виробництва органічної продукції, садівництва, тваринництва; забезпечення сільгоспвиробників сучасними селекційними, племінними (генетичними) ресурсами; проведення технічної модернізації сільгоспвиробництва; розвиток біржового ринку, запровадження фінансових та інших інструментів на ринках сільгосппродукції (ф'ючерсні і форвардні контракти тощо); заміщення традиційних енерговитрат за рахунок біоенергетичної складової; підвищення кваліфі-

кації робітничих кадрів, впровадження науково-технічних розробок; зростання зайнятості сільського населення через створення робочих місць; посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження та раціонального використання природних ресурсів [6].

Висновки. В Україні виникає необхідність комплексного планування регіонального аграрного і сільського розвитку враховуючи економічну, соціальну та екологічну складову. При цьому використовуються методики запозичені в країнах

Європейського Союзу, що дозволяє враховувати при плануванні агропромислового виробництва інтереси сільських громад. Особливістю таких підходів у плануванні є проведення соціально-економічного аналізу і SWOT-аналізу, визначення і відбір конкурентних переваг, визначення концепції розвитку, стратегічних цілей та розробка проектів і планів заходів з їх досягнення. Така методика застосовувалася при розробці Стратегії регіонального розвитку Сумської області на період до 2020 року, щодо аграрного і сільського розвитку та рекомендована до використання при підготовці відповідних програм на районному рівні.

Список використаної літератури :

1. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наукова доповідь / за ред. чл. -кор. НАН України, д.е.н. О.М. Бородіної, чл. -кор. НААН України, д.е.н. І.В. Прокопи, д.е.н. О.Л. Прокопової; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2015. – 70 с.
2. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – С.133.
3. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. - К. : ННЦ "ІАЕ", 2012.- 182 с.
4. Методологія планування регіонального розвитку в Україні: Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації / Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sm.gov.ua/images/docs/strategia/metodologia.docx>.
5. Стратегія регіонального розвитку Сумської області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sm.gov.ua/images/docs/strategia/strat15-17.pdf>
6. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року №806-р//Урядовий кур'єр від 21.11.2013-№215.

Брюховецкий И. Н., Маслак А. Н. Современные аспекты планирования регионального аграрного и сельского развития

В статье рассматриваются основные принципы планирования регионального аграрного и сельского развития на примере Сумской области. Определяются основные этапы стратегического планирования, анализируется состояние сельскохозяйственного производства, оцениваются возможности региона, обосновываются стратегические цели и определяются пути их достижения.

Ключевые слова: стратегическое планирование, агропроизводство, сельские территории.

Bryukhovetsky I.M, Maslak O.M. The Modern Aspects Of Planning Regional Agricultural And Rural Development

The main principles of planning regional agricultural and rural development in Sumy region covered in this article. In addition, the main stages of strategic planning defined in article examines the state of agricultural production, assessed the possibility of the region defined strategic goals and ways, which help to achieve them.

Keywords: strategic planning, agricultural production, rural areas.

Дата надходження до редакції: 12.03.2016 р.

Резензент: д.е.н., професор Славкова О. П.